

Strävan att finna ord gemensam för poesin och psykoanalysen

Det här är roligt och viktigt. Det vill jag prata med andra om. Det var min första reaktion efter läsningen av Åsa Beckmans bok »Jag själv ett hus av ljus. 10 kvinnliga poeter«, som kom på Bonniers förlag 2002. Medan jag läste gick associationerna till mitt eget kliniska arbete. Jag tyckte mig se beröringspunkter mellan det poetiska arbetet och litteraturkritiken å ena sidan och det psykoanalytiska vårdarbetet å andra sidan. En viktig beröringspunkt är ansträngningen att sätta ord på världen, för att kunna reflektera över oss själva och vår omvärld. Tillsammans med mina patienter är jag indragen i en process där vi bygger en gemensam mening. Vi har en ömsesidig strävan att finna ord som gör att vi förstår varandra och gör det möjligt att tänka vidare. Analytikern ska göra det möjligt för analysanden att lära känna sina egna utgångspunkter och finna sitt eget språk.

Ett sådant självständigt och trovärdigt språk finnnervi verkligen hos de 10 kvinnliga poeter som Åsa Beckman presenterar. De sätter ord på världen på ett sätt som gör det kvinnliga subjektet synligt. Åsa Beckmans reflektioner över deras arbete har öppnat områden som hittills varit stängda för mig. Jag har fått nya mönster och nya ord som är användbara i mitt dagliga arbete. Jag har lärt känna en ny tankevärld. Den är främmande, samtidigt som den känns påtagligt välbekant.

Åsa Beckman beskriver långa poetiska processer. Birgitta Lillpers skriver om det kvinnliga subjektets utanförskap och hur helandet av ett sårat själv blir möjligt i relationen med en ung känslig man. Förhållandet mellan dottern och fadern är en av spänningspunkterna hos Ann Jäderlund. Relationen mellan modern och dottern är i centrum hos Kristina Lugn, som också gestaltar en störd samklang mellan ord och känsla. En desperation utvecklas i Aase Bergs dikter när hon beskriver kampen för att återerövra tron på den kvinnliga fruktbarheten. En tro som gör det möjligt för Eva-Stina Byggmästar att lyfta fram värden förknippade med god omvårdnad.

»Att skriva en dikt är som att först sy fast varenda

känsla med björntråd vid min tanke. Och sedan, när den är ordentligt förtöjd där, snickra ihop en meningsbyggnad som har dörrar också för främlingar. Och slutligen när jag älskar det jag gjort, förlora det.«

De raderna finns att läsa på baksidan av Kristina Lugns senaste diktsamling »Hej då, ha det så bra!« Hon vet hur slitsamt det kan vara att förena känsla med tanke. Hon vet hur plågsamt det sedan är att lämna ifrån sig personliga meningar.

Vi behöver ord som beskriver inre och yttre skeenden för att kunna föra ett förtroligt samtal. Sådan kommunikation sker med symboler, säger vi analytiker. Vi skiljer på tecken och symboler. De senare har en inre förankring. De relaterar både till den omgivande verkligheten som den förmedlas till oss via sinnesorganen och till vår emotionella upplevelse. Länken mellan ord och känsla kan försvagas så mycket att orden mister kontakt med den emotionella verkligheten, eller tvärtom: orden kan dränkas i ett känslorvall. Sådana frågor är i hög grad i fokus i det psykoterapeutiska arbetet.

Vi har olika språk som vetter mot olika kunskapsområden. Matematik och logik är vetenskaper om tecken och logiska operationer.

Psykologi och filosofi är vetenskaper som sysslar med mening och symboler. Litteratur och litteraturkritik hör väl också till detta område. Att blanda samman de tankeformer som utvecklats inom dessa olika discipliner leder till förvirring och missförstånd. Skillnaden blir allt viktigare att urskilja och att respektera i en tid när vi är på väg bort från en dualistisk världssyn. Annars riskerar vi att drunkna i orsak-verkan-tänkande, som är anpassat till administration och naturvetenskap. För att tala om oss själva som handlande subjekt behöver vi ord för tro, kärlek, hat och kunskapsörst. Vi behöver ord för de krafter och känslor som binder oss samman med andra människor.

Åsa Beckman låter oss följa ett poetiskt utvecklingsarbete som strävar efter att skapa ord, symboler och meningar. För att kunna gå från stumhet till språk, från meningslöshet till en känsla av mening be-

ANN JÄDERLUND, AASE BERG, KRISTINA LUGN, BIRGITTA LILLPERS, (från vänster till höger) är fyra av de tio poeter som behandlas i Åsa Beckmans bok »Jag själv ett hus av ljus«.

Foto: Ulla Montan

höver vi svar på oss själva. Vi behöver en medmänniska som svarar på ett sätt som stämmer, men som inte tar över. För Birgitta Lillpers tar det mer än ett decennium innan hon kan skriva:

»Låt ingen ovärdig definiera dig, påstå att du missförstått dig, tillåt inte någon annan förklara bort dig, inför dig.«

Jag föreställer mig att hon har mött en man som inte tar över, med vilken hon kunnat dela glädje och sorg. Hon har erfarit den ömsesidiga glädje som är förknippad med ett möte där den andre inte reduceras till förutfattade meningar och fantasier. Hon har erfarit känslan av att bli sedd och att få ett svar. Det som vi psykoanalytiker med ett tekniskt ord kallar för intersubjektiv erfarenhet.

Birgitta Lillpers skriver en existentiell metadikt, säger Åsa Beckman. Jag tror jag förstår vad hon menar, för jag känner igen mig själv i Birgitta Lillpers' beskrivning av sin resa från plågsam osäkerhet, rädsla, skam och utanförskap. Jag känner igen hennes längtan efter att höra till. Hon skriver om lockelsen att förstå något inom sig själv för att slippa ifrån plågsamma skamkänslor. När känslan av att vara oälskad blir dominerande är det lätt att uppmärksamheten fokuseras på omvärlden till den grad att man blir en papegoja. Det är lockande att tala utan att själv förstå, bara för att vara till lags och för att få vara med.

Vi ställde en gång fega, rummets stolar så det skulle verka som om de blivit kvar som några andra lämnat dem.
Vi låtsades kunna minnas sådana som suttit.
Vårt enda minne blev ändå till slut,
ett minne av allt vi låtsat.

Birgitta Lillpers skriver om väntersornas gemenskap. De ser med längtan på männens lekar. Dessa är förknippade med ett tydligt språk och en sanktionerad kunskap som väntersorna inte är delaktiga i. Men i utanförskapet finns också gemenskap och lojalitet. Att bryta upp och röra sig mot det offentligt erkända är problematiskt. Jag känner igen hur lojaliteten kan bli ett hinder. Härmandet, de första stegen i nytt lärande, kan bli onödigt plågsamma när gamla lojalitetsband får en att känna sig som en förrädare.

Anpassning blir ett nödvändigt socialt skydd men också en tvångströja som hindrar spontana rörelser. Den minskar förmågan att skilja den goda viljan till lojalitet från en ond upplevelse av att vara utnyttjad, att skilja livsbejakande inordning från stympande underordning. Så föreställer jag mig att många kvinnor upplevt inträdet i en manlig värld som varit oförmögen att finna ord och meningar som svarar på det kvinnliga subjektet. I sviten »Badarna« ur »I bett om vatten« (1988) badar män och barn vållustigt i stadens flod medan kvinnan däremot står tyngd av vått ylle vid strandkanten. Männens vet hur man för sig i världen. Kvinnan får anpassa sig eller finna sig i att vara utanför. I den situationen är det lätt att se sig själv med den givna manliga ordningens ögon.

Är det inte något av detta inre drama som utspelas mellan knämannen och fränkan? Fränkan bor i en liten stad och kommer från en lantlig miljö, där hon vuxit upp med »en lukt av varm traktor och skörd«. Hon lever försiktigt och tillhör de eftertänksamma. Hon är blyg och ensam. Knämannen är fränkans inre röst. Han är en lite ettrig och obehaglig figur som bor i en korg under fränkans strykbad. Han gör allt för att plåga henne genom

ÅSA BECKMAN, journalist, litteraturkritiker och författare. Hon är författare till den första boken om den våg av kvinnlig poesi som kom runt 1980 och som inneburit en förnyelse av svensk poesi, »Jag själv ett hus av ljus«. Boken kom 2002 på Albert Bonniers förlag, ISBN 9100576891.
Foto: Albert Bonniers förlag

att hela tiden karakterisera henne. Hans kritiska öga är ständigt närvarande. När fränkan ska ut och handla hänger han »i dörröppningen/och äter på en tonårsmörgås med/leverpastej« och undrar håfullt hur hon någonsin skall kunna bli självständig. Birgitta Lillpers skriver i diktsviten »Igenom: härute« från 1982, att knämannen med en hårig innesittarhand drar i hennes ben-senor för att hon skall ha sin uppmärksamhet inriktad på sina sorger. Han är en inre röst, som gör henne till en av de eviga väntersorna utan förmåga att närmare undersöka ritsalen. Det är den sal där världskartorna ritas upp och dit endast männen haft tillträde. Har inte knämannen något av de egenskaper som Bion syftar på när han talar om ett jagförstörande överjag, »ego-destructive superego«? Ett överjag som ständigt tenderar att ta över jaget, med följd att sakliga frågor omvandlas till moraliska. Det leder i sin tur till att begreppen sant och falsk inte går att skilja från rätt och fel.

Men Birgitta Lillpers tar sig ut. I diktsviten »I docentens hus« ur »Gry, och bärga« (1986) kommer kvinnorna in köksvägen för att längst inne i docentens hus finna ritsalen. Ritsalen är ett fantasieggande ord, tycker jag. En dörr vetter mot linearritningens förutbestämda regler. Strängt avbildande förs en punkt från ett plan till ett annat utan att något nytt tillförs även om perspektivet förändras. En annan dörr vetter mot tecknande och skapandet av en egen bildvärld. Den dörren är förbunden med drömmandet, känslolivet och bildskapandet, som det sedan blir möjligt att sätta ord på. Men själva bildskapandet förblir ett mysterium. Hur tankebarnen blir till bestämmar vi inte över. Dem kan vi bara ta emot och vårda.

Birgitta Lillpers vet att ett kvarblivande, att förbli fränka eller vänterska, skulle innebära att hon gav upp sitt eget språk: »det skulle vara/att leva i en utökad och hela tiden växande fasa«. Den växande fasan är ett sinnestillstånd som inte har möjlighet att associera nya intryck med gamla minnen så att de senare förändras.

Längtan efter mörkret, längtan efter tillhörighet och svar på sig själv från en medmänniska återkommer som tema i Kristina Lugns dikter, men på ett annat sätt än hos Birgitta Lillpers. Upplevelsen av gemenskap saknas i Kristina Lugns dikter, tycker jag. Tonen är en annan. Den vibrerar av moderslängtan och modersskräck.

»Du lilla mamma som tittar in igenom dörren i drömmen min
Jag vill vara så underbar
att jag fick ha lilla mamma kvar«

Längtan är knuten till moderns gestalt. Barnet är villigt att ge upp sig självt för att komma nära mamma. Men det hjälper inte, för en kvardröjande kuslig skräck återkommer trots den idealiserade modersbilden.

Kristina Lugn skildrar ett barn som vänder sig mot en moder som är bortvänd och ouppnåelig. Vi anar en moder som är självupptagen. Hon orkar inte med sitt barn. I våra vanliga modersschabloner ingår föreställningen att alla mödrar skall orka med sina barn. Vi har svårt att acceptera något annat; nämligen att umgänget med barnet kan bli alltför smärtsamt för modern. I min egen kliniska praktik har jag mött patienter som erfarit att modern, och för den delen också fadern, varit oförmögen att ge form åt både sin egen och sitt barns aggressivitet. I dessa familjer har man inte haft ord för sina upplevelser, därför låtsas man att de inte finns. Schabloner om lyckliga familjen får ersätta symboliseringen av hatet. Den

sortens skyddstrupper kallar Kristina Lugn fram efter att ha varit i kontakt med dödens kalla hand.

**Då behöver jag en stilig officer ett hypermusikaliskt kommunalråd vid min sida
då vill jag flyga till en lummig skärgårdsö med en stark och modig brandchef vid min sida
då vill jag ha en meprodorm en konjak och en herdestund
då vill jag ha en herdestund med en seriös och välklädd herre i en privatägd helikopter**

Jag tror inte att dessa trupper kallas in för att detronisera modern, även om det skulle passa in i ett oidipalt drama. Det huvudsakliga syftet är ett annat. Schablonerna och ironin lindrar smärtan liksom meprodormen och konjaken. Men minnena finns kvar. Barnet har registrerat den onda avsikten, hur mycket föräldrarna än försökt dölja den bakom glada tillrop. Det är svårt att dölja något för ett barn, och de smärtsamma erfarenheterna registreras i minnessystem som påverkar våra handlingar och sätt att uppleva världen. Problemet med dessa minnen är att de är omedvetna och kan aktiveras i vuxenlivet i umgänget med andra. De kan gå i arv mellan generationer.

Ett sätt att gå förbi smärtan associerad med sådana minnen är att blockera det känslomässiga flödet. Reflexmässigt stängs den känslomässiga värderingen av en situation av. Individens blir hänvisad till sina kognitiva funktioner för att läsa av omgivningen. Bortfallet av den emotionella kontakten och värderingen kan resultera i ett starkt behov av att gissa vad människor tänker och känner, för att undvika ytterligare trauma. Orden kan te sig insiktsfulla, ändå ger de uttryck för en sorts pseudokunskap eftersom det inre känslöflödet är avstängt, något som omöjliggör en inre reflektion över sig själv och världen. Efterverkningen blir en brist på mening.

»Man kan inte rymma från sig själv, sa mamma. Hon hade gått en kvällskurs i psykologi.« I den meningen fångar Kristina Lugn den bristande resonansen mellan ord och känsla, ett tillstånd där det känslomässiga flödet är avstängt. Resultatet blir att man talar förbi varandra. Det blir inga svar på det känslomässiga flödet. Språket blir fristående. Trots att diktraderna följer på varandra talar de inte med varandra. Det uppstår ingen känsla av sammanhang och förtroligt samtal: »Du har ju inte öppnat dina paket än, sa mormor. / Hon hade glömt sina löständer i damrummet. / Hon hade glömt morfars insulinsprutor på en busshållplats / i Norrskedika. / Och det fanns ingen hjälp att få. / Det fanns inga lediga taxibilar på julaftonskvällen.«

Som jag läser Kristina Lugn, så rör hon sig i döds-skuggans dal och söker efter den ljusning som verkar finnas i det förtroliga familjesamtalet. Hon söker efter resonansen mellan ord och känsla. Kristina Lugn formulerar den hemlöshet och kontaktlöshet som följer när förtöjningarna mellan orden och världen kapas. Jag läser hennes dikter som en oavbruten strävan att återupprätta banden mellan ord och värld. Så uppfattar jag Kristina Lugns undersökning av de gamla flickorna, de kvinnor som verkar stanna kvar i en evig dotterposition och inte klarar av att själva bli mödrar.

Kristina Lugns undersökning av dotterpositionen verkar hjälpa dottern att flytta blicken från moderns ansikte, från det som har varit till det som skall komma, från det frånvarande objektet till det närvarande. Därigenom erövrar dessa gamla flickor rätten till sitt eget tal, rätten att själva uttolla världen.

För mig är det en befrielse att läsa: »Nu är jag/ing-

ens lilla flicka längre.« »Nu först är det möjligt att säga: Lovad vare du, lilla mamma.« I texten lämnar Kristina Lugn det skydd som ironin ger. Hon lämnar upptagenheten av det som varit och har möjlighet att vända blicken framåt. Är inte det innebörden i fjärde Guds bud: »Hedra din fader och moder, för att du må länge leva i det land som Herren din Gud vill giva dig.« På något sätt måste vi lösa upp rädslan för att kunna se nytt. Men det är ingen garanti mot nya förluster, ny smärta och ny saknad. Det erfär vi som läsare i Kristina Lugns senaste diktsamling »Hej då, ha det så bra«. I den uttrycker hon sorg och saknad efter en älskad som kunnat ge henne de svar hon längtat efter. Jag vet inte hur de verkliga förhållandena är, men så uppfattar jag det. Under läsningen oroades jag av en sorg så djup att läsaren blir orolig att »Hej då, ha det så bra!« inte riktar sig till den älskade som går bort, utan är ett förvande farväl till dem som är kvar.

Långt bort från det emotionella landskapet av kontaktlöshet, brist på beskydd och moders-hot finner vi Eva-Stina Byggmästar. Hennes tonläge är ett helt annat. Det ger associationer till barndomens glada vitala ordlekar: »Glöm mig inte / du glade citron.« Eva-Stina Byggmästar fångar något av den barnsliga lekfullhet som i bästa fall också kan komma till stånd under en psykoanalytisk session, när tankens rörelsefrihet inte blockeras av rädsla och misstänksamhet. Då kan analysanden släppa taget om tid och rum. Omkväderna och den vaggande rytmen i Eva-Stina Byggmästars dikter väcker känslor och tankar som för mig som läsare till moderlivet och till de första sinnesintrycken.

Jag sympatiserar med de värden som hon företräder, nämligen ömsinhet, värnande och kärleksfullhet. »På omvägar lyckas Eva-Stina Byggmästar förespråka en annan världsordning där egenskaper som omsorg inte är fåniga eller löjeväckande. Här ligger det subversiva i hennes poesi. Hon går inte med på att de egenskaperna skulle vara banala«, säger Åsa Beckman. De värdena behövs verkligen i det psykoanalytiska vårdarbetet, också i metropolen.

Jag känner mig inte heller så provocerad av den religiösa världsåskådning som Eva-Stina Byggmästar ger uttryck för i diktsamlingen »Näckrosön« från 2003. På ett sätt kan dikterna, och framför allt Helena Kajanders bild av en kvinna som knäböjer framför en vitklädd Jesusgestalt, kännas tillbakablickande, som att de försöker återvända till en gången tid. Men jag vill hellre se dem som ett sätt att hämta med sig gamla värden. Värden som är förknippade med ett gott omhändertagande och som riskerar att gå förlorade när bakgrunden förvandlas, när det blir metropolen och inte byn som blir utgångspunkt för vårt tänkande. Vi behöver återfinna tron som gör det möjligt att uppleva helhet, så att vi inte blir hänvisade till att leva och tänka styckevis. Vi behöver poesin, så att vi inte blir döva och sinnesslöa av det ständiga bruset från medierna. Också i vår postmoderna tid behöver vi kunna se världen med två ögon – det vetenskapliga ögat och det religiöst kulturella ögat. Gud bevare oss från att bli enögda.

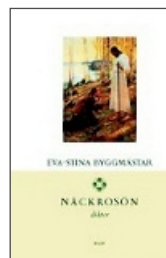
Christer Sjödin

privatläkare,
psykoanalytiker och leg psykoterapeut,
specialist i invärtesmedicin,
chefredaktör för International Forum of Psychoanalysis
sjodin.christer@telia.com

EVA-STINA BYGGMÄSTAR,
poet, född i Jakobstad i Finland, numera bosatt i Sverige. Hon fick sitt genombrott med den s k trilogin om glädje: »För upp en svan«, »Framåt i blått« och »Bo under ko«.

Foto: Wahlström & Widstrand

»NÄCKROSÖN,
Wahlström & Widstrand; 2003.